

INHOUD

GENOMINEERD VOOR DE LOEP 2016!

Elf producties dingen dit jaar mee naar **De Loep**, het eerbetoon aan het beste werk in de Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalistiek in de categorieën tekst, audiovisueel en digitaal. Aan jong talent (t/m 30 jaar) reikt de VVOJ de Aanmoedigingsprijs uit. In dit Jaarboek de elf genomineerde producties en meer inspirerende verhalen uit het vak.

43

HET TOEZICHT- SPROOKJE

FEMKE AWATER,
PAMELA KALKMAN,
EMY KOOPMAN
en TIM STAAL

Beschermt consumenten-
waakhond AFM ons tegen
nieuwe financiële rampen?

Vier aanstormende
talenten zochten het uit.
Met engelengeduld.

35

HET EUTHANASIE- ONDERZOEK

ENZO VAN STEENBERGEN

Persoonlijke verhalen
van NRC-lezers leggen
de pijnpunten van de
euthanasiepraktijk bloot.
Over de grenzen van een
trotse verworvenheid.

17

DE SPAGHETTICODE

SANDER RIETVELD
en ANDRÉ NELIS

Zembla maakt gehakt van
de software bij de Sociale
Verzekeringsbank. Een
onthullend kijkje achter
de schermen van alweer
een falend ict-project
binnen de overheid.

27

MOL BIJ NATIONALE RECHERCHE

MARCEL HAENEN

Zo lek als een mandje.
Hoe de methode
Haenen - lunchen, lullen
en onthullen - leidt tot
spraakmakende verhalen
over een naar de onderwe-
reld lekkende politiemol.

51

GROTE DAVID TEGEN KLEINE GOLIATH

EVA SCHRAM,
FRANK MULDER en
ADRIANA HOMOLOVA

Wie controleert de
arbiters? Hoe ver
reikt hun macht? De
schimmige wereld van
investeringsarbitrage.

97

FALENDE ICT EN DE OVERHEID

DERK STOKMANS

Wat gaat er mis en waarom? Maar vooral: wie is verantwoordelijk. Derk Stokmans komt in zijn zoektocht naar de oorzaak van de miljardenverspilling dicht bij de kern.

79

WAAROM SREBRENICA MOEST VALLEN

HUUB JASPERS en BART NIJPELS

De zoektocht naar de ware toedracht van het drama Srebrenica leverde ruim twintig jaar na dato een groot multimediaal project met unieke beelden op.

71

ZIEKENHUIS-CALAMITEITEN

TON VAN DER HAM en NORBERT REINTJENS

Angstcultuur en doorge-slagen efficiency in het UMC leidden tot onveilige situaties en zelfs dodelijke calamiteiten. Zembla weet de beschuldigingen hard te maken.

57

OPERATIE LEUNSTOEL

MAURITS MARTIJN en CEES WIEBES

De Correspondent werpt nieuw licht op de rol van Nederland in de Koude Oorlog. Een sprankelende reconstructie van een geheime operatie van de CIA.

117

WIE GAF HET BEVEL?

CASPER THOMAS en ROBERT DULMERS

Minutieuze reconstructie van de val van Srebrenica verpakt in een meeslepende longread.

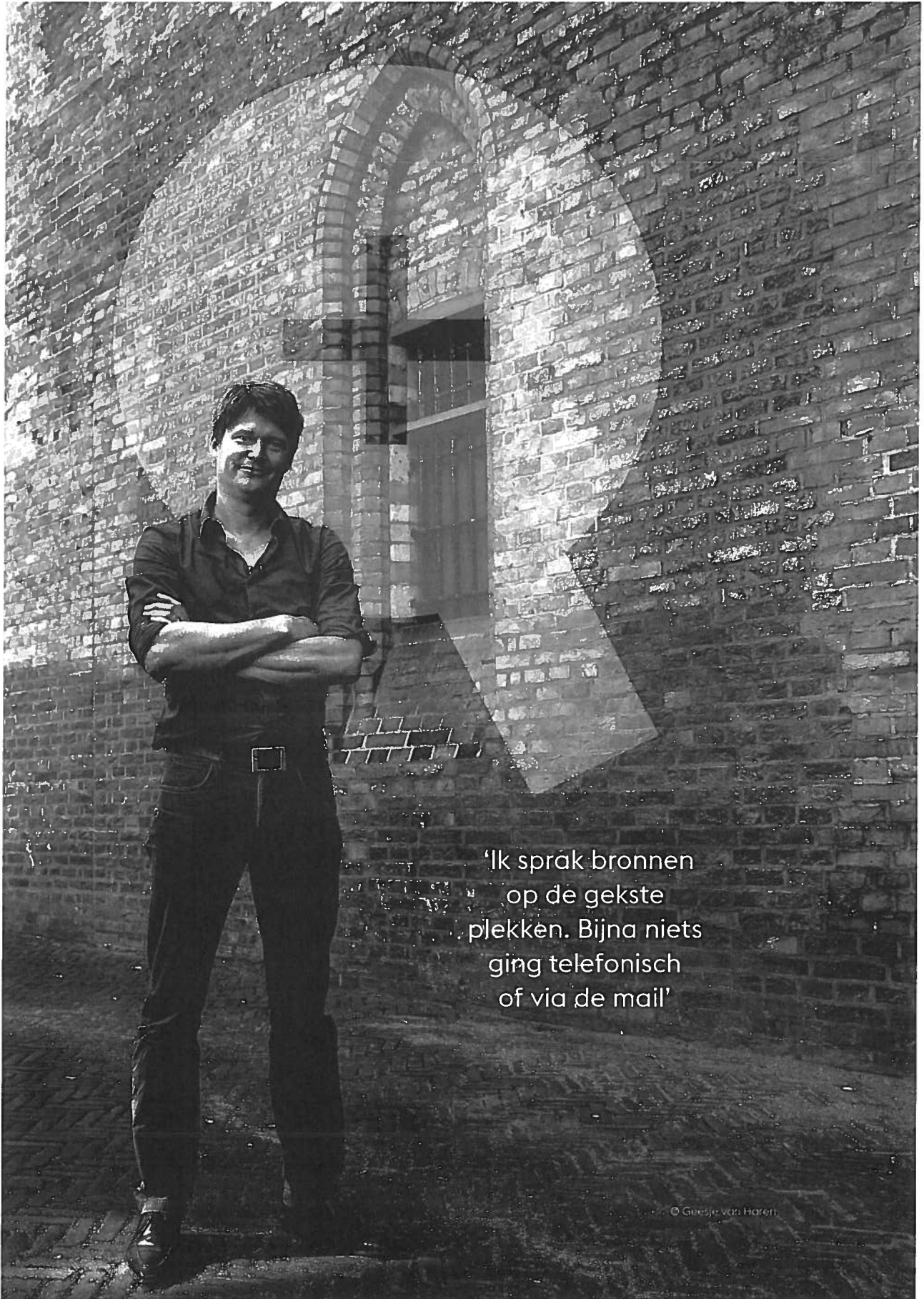

91

LEK SUWINET

ASTRID CORNELISSE en HANSJE VAN DE BEEK

Het systeem van informatie-uitwisseling in de keten van werk en inkomen neemt het niet zo nauw met onze privacy. Persoonsgegevens liggen op straat.

'Ik sprak bronnen
op de gekste
plekken. Bijna niets
ging telefonisch
of via de mail'

Q genomineerd voor De Loep

CATEGORIE **Tekst**

MAKER **Derk Stokmans**

VOOR **Serie in NRC Handelsblad**

DE JURY *'Omdat Derk Stokmans van de hoed en de rand weet, vindt hij een optimum tussen betrouwbaar en toegankelijk'*

Welke ict-projecten gaan mis bij de overheid, waarom gebeurt dat en wie is daarvoor verantwoordelijk? Derk Stokmans zocht naar het antwoord en deed verslag in een serie verhalen in NRC Handelsblad.

FALENDE ICT EN DE OVERHEID

Zijn onderzoek richtte zich op drie departementen, een zelfstandig bestuursorgaan (UWV) en gemeenten. Bij UWV gaat het om de website werk.nl, die de werkcoaches van vlees en bloed zou moeten vervangen, bij het ministerie van Defensie om SPEER, een systeem dat op een slimme manier allerlei financiële, logistieke en materiële informatie aan elkaar moet koppelen, bij het ministerie van Justitie om het antifraudesysteem Radar voor de screeningsinstantie Justis. Stokmans' artikel over de gemeentesoftware gaat niet zozeer over een project, maar over de relatie van de gemeenten met hun twee marktleidende ict-leveranciers.

Het onderzoek naar elke case leverde nieuwe feiten op: Het ministerie van Defensie heeft in stilte de ontwikkeling van een kritisch logistiek ict-systeem stilgezet. Er was 433 miljoen euro aan uitgegeven, terwijl het nog steeds volstrekt onvoldoende werkte.

Het ministerie van Justitie gebruikte tegen advies van de eigen bedrijfsjurist in, dubieuze financiële en juridische constructies om een falend ict-project te blijven doorzetten, en loog daarover herhaaldelijk tegen de Tweede Kamer.

Gemeentelijke softwareleveranciers misbruiken hun macht op de markt om te veel geld te vragen voor slechte systemen. Veel gemeenten willen eigenlijk van leverancier veranderen, maar voelen zich gegijzeld.

Uitkeringsinstantie UWV accepteert intern dat de site werk.nl nauwelijks functioneert, verbeteringen uitblijven en het systeem instabiel is, vanwege ambtelijke en politieke belangen. Dat wordt voor de Tweede Kamer verborgen. Intussen raken klanten van het UWV diep gefrustreerd en ondervinden ze last van de slecht werkende site. ■

Nationale ramp: ict en overheid

De moeizame relatie tussen overheid en ict vormt een dankbaar onderwerp voor onderzoeksjournalisten, al is het nog altijd wachten op de analyse die een werkelijke oplossing laat zien. *NRC*-journalist Derk Stokmans komt dicht bij de kern, concluderen August Hans den Boef en Rinke Smedinga, co-auteurs van een boek in wording over de overheid en ict.

tekst AUGUST HANS DEN BOEF
en RINKE SMEDINGA

NRC Handelsblad-redacteur Joep Dohmen ontving De Loep van 2008 voor een artikelenreeks over misstanden bij de Belastingdienst. Maar is er sinds acht jaar nu zoveel verbeterd in de manier waarop de overheid met ict omgaat?

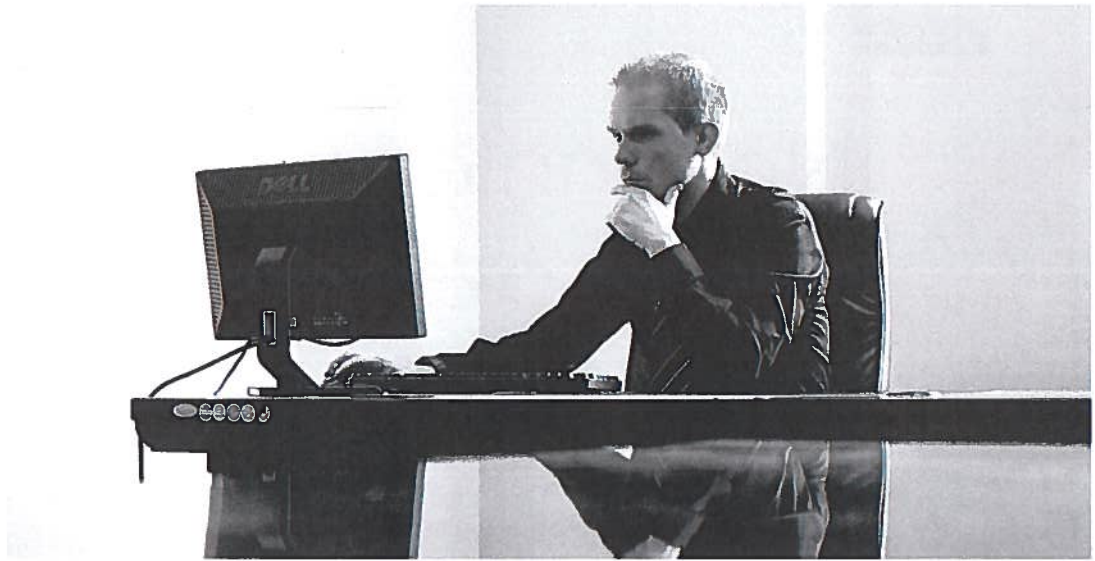
Keer op keer moesten ministers de afgelopen jaren naar de Tweede Kamer om uit te leggen waarom ict-projecten langer duren en meer kosten, of zelfs na investering van honderden miljoenen voortijdig worden stopgezet. De vele bewindslieden, commissies en adviseurs die zich over het vraagstuk van ict en de overheid bogen (zie tijdsas), hebben intussen het tij niet kunnen keren.

Dohmens *NRC Handelsblad*-collega Derk Stokmans heeft – soms samen met *NRC*-collega Merijn Rengers of met *Reporter Radio* – een nieuwe serie gewijd aan de moeizame relatie tussen de Nederlandse overheid en ict-bedrijven. Ze behandelen vijf cases. Hoewel elke case op zichzelf staat, signaleert

Stokmans een (vertrouwd) patroon. De ict-bedrijven leveren niet wat de overheden hadden verwacht en laten zich desondanks dik betalen. Ambtenaren zijn ook debet aan de ict-problemen, maar dekken deze toezolang hun superieuren maar buiten schot blijven. Ministers en staatssecretarissen steunen hun ambtenaren hierin, totdat ze zelf politieke problemen dreigen te krijgen.

Op zoek naar de oorzaak

Toen Arda Gerkens (SP-Kamerlid) in 2007 in *Trouw* las dat er bij grote ict-projecten van de overheid voor een miljard euro per jaar werd weggegooid, nam zij het initiatief voor een parlementaire werkgroep. Die moest uitzoeken hoe dat mogelijk was, en vooral hoe het tij vanuit het parlement te keren. In die ambitie opende ze in 2008 een meldpunt ict-verspilling. Zoals Gerkens haar politieke verantwoordelijkheid serieus nam waar haar collega-parlementariërs het onderwerp niet sexy genoeg vonden, zo is Stokmans een van de weinige journalisten die op zoek gaat naar de oorzaak van de miljardenverspilling.

Teleurgestelde ambtenaren

In de serie blijkt uiteindelijk op geen van de drie centrale vragen een sluitend antwoord te geven. Voor de vraag *welke* ict-projecten misgaan, is dat niet storend. Het zijn er zoveel. Een eenduidig oordeel is bij gebrek aan een breed omarmde definitie niet te geven en daardoor voer voor een jarenlange opvattingenstrijd.

Waarom ict-projecten bij de overheid misgaan, is om genoemde reden ook niet te concluderen. Ook niet uit de serie artikelen van Stokmans. De cases die hij onderzocht, wekken de indruk dat de ict-bedrijven hoofdverdachte zijn, maar daarbij hun gang kunnen gaan door de overheid die faalt in haar rol als opdrachtgever. Teleurgestelde ambtenaren komen herhaaldelijk aan het woord om te vertellen hoe leveranciers hun machtspositie zouden misbruiken om zich te verrijken. Voorts dichten ze hun ambtelijke bazen medeverantwoordelijkheid toe voor het in stand houden van Het Systeem dat kennelijk is ontstaan.

Ruud Leether, voormalig topjurist van het rijk, adviseerde bij problemen tussen rijksoverheden en ict-leveranciers. Stokmans citeert Leether in een van zijn cases en bevestigt daarmee diens weinig hoopgevende conclusies over de rol van overheidsbestuurders die ambtelijke adviezen negeren en indien nodig zelfs een tegenovergesteld advies inkopen bij een gerenommeerd advocatenbureau om daarmee het ambtelijk gelijk te pareren en hun eigen voorkeur te volgen. Aan verdieping in het perspectief van de ict-leveranciers wordt beduidend minder aandacht besteed.

Schuldvraag

Het mag duidelijk zijn dat de derde vraagstelling van Stokmans, *wie* verantwoordelijk gehouden kan worden, evenmin in de serie beantwoord wordt. De ambtenaren neigen er consequent naar de verantwoordelijk te leggen bij de ict-bedrijven of – als het niet anders kan – bij de eigen bestuurders en politici. Hoe de overheidsbestuurders zelf de schuldvraag zien, komen we in de artikelen

niet te weten. Ze nemen in ieder geval niet de schuld op zich. Hun vaak onverklaarbare en onvoorspelbare opstelling doet vermoeden dat ze berusten in de manier waarop de dingen kennelijk lopen. Per situatie en moment doen ze wat hen het best lijkt. Bedrijven houden zich begrijpelijkerwijs op de vlakte als het om de verantwoordelijkheidskwestie gaat. Zij doen geen uitspraken over klantspecifieke situaties, zo kreeg Stokmans van hen te horen.

Ondoorgrondelijk

Stokmans ondervond de nodige problemen bij zijn onderzoek. Het voornaamste was dat alle betrokkenen geheimhoudingsclausules hadden ondertekend, met soms hoge boetebepalingen bij overtreding. Dan is de animo om te spreken bij nauw betrokken bronnen natuurlijk gering. Tegelijk bleek de WOB geen echt bruikbaar instrument op dit terrein. Want bedrijfsvoeringsaspecten van de overheid vallen al snel onder uitzonderingsbepalingen van de WOB, zoals economische staatsbelangen en

bedrijfsgeheimen. Een derde probleem is de ondoorgrondelijkheid van de vaak uiterst technische interne documenten. Het kost dus veel tijd om bronnen op te sporen, documenten te vinden en die vervolgens te duiden. Via officiële woordvoerders heeft Stokmans nooit enige bruikbare informatie gekregen, behalve als hij die door een kennisvoorsprong van hen kon afdwingen. Vaak bleek dat voorlichters door hun eigen ambtenaren niet goed waren geïnformeerd.

ICT-BEDRIJVEN LEVEREN NIET WAT DE OVERHEDEN HADDEN VERWACHT EN LATEN ZICH DESONDANKS DIK BETALEN

Zelf denkt Stokmans dat de verantwoordelijkheid voor het misgaan van projecten zo evenwichtig is uitgesmeerd over alle deelnemers, dat er niet makkelijk iets zal veranderen. 'Voor veel actoren

is het bijna tegen het eigen directe belang om zich anders op te stellen.' Hij zegt zich voorlopig te richten op andere onderzoeksterreinen. Mocht hij verder gaan in onderzoek naar ict en overheid dan helpt het wellicht wanneer hij zijn aanpak aanpast? Want hij komt met zijn onderzoek weliswaar dichterbij de kern dan zijn voorgangers, maar beschouwt de diverse belangengroepen – politici, ambtenaren

OVERHEID EN ICT: VOER VOOR ADVIESCOMMISSIES EN ONDERZOEKERS

2001

Arthur Docters van Leeuwen
'Burger en overheid in de informatiesamenleving'

2007

Jacques Wallage / Jan Postma
'Het uur van de waarheid'

2009

Arda Gerkens
'Eindverslag werkgroep ICT bij de overheid'

2010

Arthur Docters van Leeuwen
'Gateway Review Nationaal Uitvoeringsprogramma Dienstverlening (NUP)'

en leveranciers – ten onrechte als min of meer gelijkwaardige actoren.

Frisse aanpak

Stokmans wilde in zijn artikelen niet teveel terugrijpen naar het verleden. Zijn doel was 'niet te blijven hangen in inhoudsloze abstracties of oude voorbeelden, maar door middel van diepgravend onderzoek nieuwe casussen te onthullen en het vastlopen ervan met een hoge mate van detail te kunnen beschrijven'. Dat is een heel frisse en begrijpelijke aanpak. Maar als gezegd bracht het een onvoldoende bevredigend antwoord op de centrale vraagstelling.

Bij een hernieuwde poging zou Stokmans zijn details wellicht beter ook kunnen zoeken in het verleden, en kan hij zich beperken tot de wijze waarop het parlement met het vraagstuk van ict is omgegaan. Want wie is verantwoordelijk voor een systeem waarin ambtenaren en bestuurders zich gegijzeld voelen, dat ze op eigen kracht niet kunnen veranderen en waardoor miljarden verdwijnen en inmiddels zelfs de digitale veiligheid van burgers in het geding komt? Dat zijn niet de ict-bedrijven die ervan profiteerden, maar de politiek die dit alles wist en niet ingreep.

Ondanks adviezen van deskundige commissies die ze zelf in het leven had geroepen.

De politiek is de plek waar de basis moet worden gelegd voor de oplossing van de ict-problemen van de overheid. Het draait hier om een veel te grote macht van de marktpartijen tegenover een overheid die de regie uit handen heeft gegeven. In dat licht hebben Stokmans en zijn journalistieke collega's nog een wereld te winnen door het parlement te confronteren met zijn aanhoudend falen.

De samenleving zou er bijzonder bij gebaat zijn wanneer journalisten als Stokmans de *continuing story* van overheid en ict ook bij voortdurende en met frisse en kritische aandacht voor zowel details als grote lijnen blijven volgen. ■

August Hans den Boef en Rinke Smedinga publiceerden eerder over dit onderwerp in de *Volkskrant* en *Binnenlands Bestuur*, en werken aan het boek *Een digitale bananenrepubliek. ICT en Overheid in Nederland*.

